

### НІМЕЦЬКІ ПОСЕЛЕННЯ НА ЗАКАРПАТТІ В ДЗЕРКАЛІ МОВНО-ГЕОГРАФІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЇХ ПРИЗВИЩ

Історія німецького населення Закарпаття сягає в глибину віків, а саме у 12-14 століття, коли в Карпатському регіоні (Верхній Угорщині) поселяються німецькі ремісники, гурники, содекопи. Окремі з них від'їжджали, а ті, які залишились, поступово, а згодом і повністю асимілювались з місцевим населенням<sup>1</sup>. Про цих перших німецьких поселенців вже нагадують хіба що прізвища типу Dan, Kulmann, Gal, Karner, Man, Popz, які й тепер побутують на Закарпатті.

З кінця 17 ст. - по кінець 19 ст. триває наймасовіша хвиля поселень німецькомовного населення на території сучасного Закарпаття. Це були переселенці із різних німецькомовних регіонів, зокрема із Франконії, Баварії, Саксонії, Шварцвальду, Австрії, Спішу та Богемії.

Детально простежити територіальне походження цих переселенців можна на основі їх прізвищевих складів, так як німецькі прізвища перебувають в тісному і нерозривному зв'язку з діалектними особливостями регіону, де виникло певне прізвище, що робить їх відносно "прив'язаними" до певної території. З цього приводу Адольф Бах писав: "...німецькі прізвища в багатьох випадках інформують нас про місце їх виникнення, навіть якщо їх носії вже давно покинули місця їх походження"<sup>2</sup>. Безперечно, це слід розуміти відносно, тому що в німецькому прізвищевому складі є прізвища, які локалізувати географічно, без додаткових етимологічних досліджень неможливо. Але поруч з ними є прізвища, лінгвогеографію яких можна визначити безсумнівно. На регіон їх походження вказують словотворчі типи, тобто особливості морфологічної будови - так, в нижньонімецьких діалектах для утворення прізвищ від мікротопонімів найчастіше використовувався суфікс - mann (Saldmann, Wohldmann, Lohmann, Bergmann), тоді як в середньонімецьких діалектах такі прізвища утворювались не дериваційним способом (Eich, Busch, Klamn, Kling), у південнонімецьких переважав суфікс -er у поєднанні з -ing або -ham+er (ham(m)ner) (Aberger, Feuchtinger, Fellner, Berghammer)<sup>3</sup>. Суфікс -er (-ler, -ner) вважається продуктивним для утворення прізвищ у всьому німецькомовному просторі, причому частотність таких

прізвищ може варіювати в залежності від їх географії<sup>4</sup>. Подібне твердження щодо регіональних розбіжностей способу творення прізвищ стосується і інших етимологічних груп прізвищ.

Як вже сказано вище, німецькомовне населення Закарпаття походить із різних регіонів. Проведений аналіз складу прізвищ німців краю свідчить, що кожній окремій групі переселенців властиві певні прізвища з диференційними ознаками.

Найчисельніше представлені у Закарпатті східнофранконські прізвища. Для визначення типових прізвищ було проаналізовано списки франконських переселенців, укладені Альфонсом Пфренцігером, Андреасом Сасом та Антоном Мюллером<sup>5</sup>. Характерними для цієї групи є прізвища, утворені від особових імен, частіше від їх коротких форм, від назв роду занять та від ознак зовнішності чи характеру, у тому числі з зменшувальним суфіксом *-(e)n*, який мовознавці називають типовим у цьому регіоні: *Betzel, Göbl, Kolbl, Habel, Hedel, Merkel, Pensel, Paschl, Rendl* і ін. Прикметниками для прізвищ франконських переселенців є прізвища з неумлавленими кореневими голосними як, наприклад, *Kramer < Krämer, Gärtner < Gärtner, Schuler < Schüler, Wachter < Wächter*. Ця ознака є характерною для прізвищ верхньонімецьких діалектів. Високою частотністю тут вирізняється прізвище *Maier* та утворення, в яких *-maier* є композиційним компонентом - *Forstmaier, Gerstmaier, Heilmaier, Killmaier, Langmaier*, а також прізвища з складовим елементом *-bauer - Langbauer, Spannbauer, Stögbauer*. У верхньонімецьких діалектах і, зокрема, в східнофранконському замість *b* [b] вживається [p], свідченням цього є прізвища *Pichler < Bichler, Pinter < Binder, Püchler < Büchler*. Як відзначають німецькі ономасти - А. Бах, К. Кунце, Г. Науманн, в південних регіонах Німеччини поширеними є прізвища, утворені від мікротопонімів з відпатронімічним суфіксом *-inger*: *Feuchtinger, Höttinger*, а також від мікротопонімів, які називають масток, обійстя і утворені за допомогою суфіксу *-er*: *Anger, Auer, Berger, Eckenberger, Ebner, Nabacher* і ін.

Друга за чисельністю група німецькомовного населення у Закарпатті - це переселенці із верхньо-австрійського Зальцкаммергуту. Аналіз прізвищ цього регіону зроблено на основі списку переселенців, укладеного Штангліною<sup>6</sup>. Прізвища верхньоавстрійців проявляють спільні риси із прізвищами франконців, що є зрозумілим з огляду на те, що територія Верхньої Австрії в часи виникнення прізвищ користувалась

середньобаварським діалектом. Східнофранконські та верхньоавстрійські риси проявляють ознаки, властиві південному регіону. Типовими для переселенців із Зальцкаммергуту є ті ж безумлавлені утворення - *Bruderhofer, Forstner, Grabner, Kaltz, Klasel*, демінутивні прізвищеві форми типу *Hödl (Hödel), Liedl (Liedl), Loidl, Pfändl*; прізвища, утворені від назв за місцем походження із характерним суфіксом *-er* та похідними *-ler, -ner*: *Aster, Moßhammer, Robacher, Schmolnauer, Wiesbauer, Zauner, Zeller*. Типовими для баварсько-австрійських прізвищ є такі, які утворені за допомогою компонентів *-bichler, -eder, -huber*, а також із неумлавленими складовими *-brucker, -gärtner, -hofer*. У нашому випадку прикладами таких прізвищ є *Brandhuber, Bauhofer, Hossenberger / Hessenberger, Innesberger, Neuhuber, Neuhofer, Vogelhuber, Holzberger, Kienesberger, Oberbichler, Reisenbichler, Reisenbüchler, Preinesberger*.

Група богемських німців значно поступалась числом двома попереднім групам колоністів. Особливості історичного розвитку цих переселенців наклали свій відбиток і на прізвищевий склад: поряд з німецькими прізвищами досить широкі представлені західнослов'янські - *Janko, Jarosch, Matuschek, Saplatosch, Kustan, Kalischka, Fasula, Horbas, Paulik*. Характерними німецькими прізвищами для богемських німців є *Eder, Kerschbaum, Klaus, Pensenstadler, Ploesel, Otto, Reisenauer, Schönbauer, Wenk, Weigonie, Wiener, Wickuk, Zirmsack* і інші. Це прізвища, утворені безсуфіксальним способом від мікротопонімів, що властиво середньонімецьким діалектам, прізвища тієї ж групи із міжрегіональним німецьким суфіксом *-er*, та прізвища від характерних ознак носія, в основному безсуфіксні; це типово для південнозахідних діалектів. Для аналізу було взято прізвища, які називав А. Мюллер, Клаубе, прізвища, подані в переписних листах ДАЗО 1921 року та ті, які зафіксовані на кладовищах у селах, де проживають богемські німці<sup>7</sup>.

Колоністів у Спішу (Словаччина) називають ціпсерами. Peter Lang вказує на баварські та східносередньонімецькі елементи в мовному складі німецькомовних мешканців Спішу, частина яких походить із *Erzgebirge*, до них приєдналися вихідці із Шлезії. Тривалий час ця територія належала батбергському спископу Екберту; цей період залишив помітний слід в мові ціпсерів, а отже і в антропонімії. Характерними прізвищами для переселенців із Ціпсу є прізвища, утворені від мікротопонімів, відпрофесійні та ті, які називають характерні ознаки. Цим

прізвищам властивий суфікс -er - Anger, Traxler, Tuscher, Schleicher, Altnader, Schlotzer і інші. До них, які є типовими для циссерів належать також Critz, Schaffr, Hettinger, Hönisch, Hemmel, Eib, Minich, Eiben, які прикметні рисами середньонімецьких діалектів, в окремих випадках мова йде про нижньонімецькі - Eiben. Для циссерських німців характерні також західнослов'янські прізвища - Horitschak, Klimko, Novak, Zalintzki, Sedlak, Sawinsky, Beschkad, Falticka/ Faltiška, Jablonski, Kraftzik, Babutzky, Babiartschik, Kotzok.

Нижньоавстрійські переселенці у Закарпатті представлені найменш чисельно. А. Мюллер пише, що вони походять із регіону Waldviertel і наводять деякі прізвища цих колоністів, які зафіксовані в матеріалах перепису 1921 року, в списку жителів с. Барбово, де компактно проживали вихідці із Верхньої Австрії за 1945 та 1990 роки, укладеному мешканцем села, паном Калої, а також відомості, отримані в результаті опрацювання надмогильних надписів на римо-католицькому кладовищі с. Барбово. Згідно названих джерел, типовими прізвищами верхньоавстрійських поселенців у Закарпатті є Kreitsch, Beckert, Litschauer, Moldaschel, Rostei, Seiler, Schouser, Tadler, Tangel, Winkler. У своєму загалі це прізвища, утворені від назв роду занять, за походженням або певними прикметними ознаками, як і в більшості попередніх аналізованих груп прізвищ, ті прізвища утворені за допомогою суфіксу -er, який німецькі ономасти вважають властивими всій території Німеччини, зазначаючи при цьому, що найбільше прізвищ із суфіксом -er утворено у регіонах, де користувалися баварсько-австрійським діалектом.

Носії проаналізованих нами вище прізвищ належали до чисельних групових поселень. Окрім таких, у Закарпатті поселялись і невеличкі, окремі групи людей, які прибували в основному в підприємницьких цілях. Це німці, які поселились в Кобилецькій Полянці (Konrad, Stempel, Schwamber, Heinrich, Keiler, Kerlin), в Перечині (Eich, Brem, Mach, Renner, Reimund, Schönwieser), у Великому Бичкові (Felbinger, Weibner, Hermann, Karla, Schwamberg).

1. Georg Melika. Spracherhaltung und Sprachwechsel bei der deutschen Minderheit von Transkarpatien. Germanistische Mitteilungen, Brüssel 1993, Bd. 37.
2. Adolf Bach. Die deutschen Personennamen. Heidelberg 1952, Bd. 2.

3. Konrad Kunze. Vor- und Familiennamen in deutschen Sprachgebiet. dtv-Atlas, München 1998.
4. Ibid. 2, 3.
5. Alfons Pfrenzinger. Die Schönbornschen Domänen in Ober-Italien als Ziel fränkischer Auswanderer. Bamberger Blätter für fränkische Kunst und Geschichte, 11, 1934; Andreas Sas. Ein Latifundium fränkischer Kirschenfürsten in den Nordostkarpaten (1728-1746); Anton Müller. Karpaten-Ruthenien. Rückschau, Geschichte und Geschichten aus 200 Jahren. Ludwigsburg 1954.
6. Franz Stanglca. Die Ansiedlung von Oberösterreichern in Deutsch-Mokra im 18. Jahrhundert. Deutsch - Mokra - Königsfeld (von Anton F. Zauner). Stuttgart 1979.
7. Manfred Klaube. Deutschböhmisches Siedlungen im Karpatenraum. Marburg / Lahn, 1984.
8. Peter Lang. Bairische und ostmitteldeutsche Elemente in der Zips / Spiß / Ein Beitrag zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei / Chronologische, areale und situative varietäten des Deutschen in der Sprachhistoriographie. Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1995.
9. In Handschrift: Franz Kaloi. Einwohnerliste des Dorfes Barbowo, 1934.
10. ДАЗО, ф. 849, оп. 1, спр. 134, 138, 152.